

# Rondsluipen in het verleden

Laurens Bluekens in Berlijn

MET TIENTALLEN VERLATEN FABRIEKEN, KAZERNES, ZIEKENHUIZEN EN ANDERE PRACHTIGE GEBOUWEN BESCHIKT BERLIJN OVER EEN ENORM ONTDEKKINGSPOTENTIEEL VOOR WAAGHALZEN. REPORTAGE LANGS DE HISTORISCHE RAFELRANDEN VAN DE DUITSE HOOFDSTAD.

**VERGANE GLORIE**  
De enorme balzaal in het voormalige Ballhaus Riviera

Langs de oevers van de Dahme, tussen de statige villa's in het zuidoostelijke stadsdeel Grünau, doemt een grauw complex op. De gebouwen liggen er troosteloos bij: afbrokkelend, omheind door een smeedijzeren hekwerk en met een ruime, overwoekerde tuin tot aan de rivier. Hier is al decennialang geen activiteit meer, zoveel is duidelijk. Maar toch: de omvang van de panden, de Jugendstilkenmerken en de hoge, gebogen ramen verraden de grandeur die het complex in een vervlogen tijd moet hebben gehad.

De gebogen ramen zijn dichtgemaakt met grijze blokken en houten platen. Behalve met het smeedijzeren hekwerk is het terrein ook afgesloten met bouwhekken. Ondanks de versperringen en bordjes met daarop *Vorsicht! Ruine – betreten unter Lebensgefahr!* (Pas op! Ruïne – betreden is levensgevaarlijk!) wurmt de Nederlandse Emma (1987) zich zo onopvallend mogelijk door een gat in het bouwhek aan de zijkant van het perceel. Met een rugzak vol proviand en een digitale spiegelreflexcamera baant ze zich half gehurkt een weg door het hoge, verdorde gras. 'Doorlopen,' zegt ze. 'Achter de gebouwen hebben voorbijgangers geen zicht op wie er zich op het terrein begeeft.'

De twintiger, werkzaam als marketeer bij een Duits internetbedrijf, maakt deel uit van een groep avonturiers die op deze manier de rafelranden van Berlijn opzoeken en voorbijgaan aan geïjkte bezienswaardigheden als de Brandenburger Tor, Potsdamer Platz en Checkpoint Charlie. *Urban exploring*, afgekort urbexen, is de officiële benaming voor het bezoeken van verlaten, niet openbaar toegankelijke gebouwen.

In en rond de Duitse hoofdstad zijn honderden verlaten plekken. De caleidoscopische invloeden en spanningen waaraan Berlijn in de twintigste eeuw heeft blootgestaan – van kapitalisme tot socialisme en van nazisme tot de vrijzinnigheid van de Weimarrepubliek – hangen er zwaar in de lucht.

De tuin van het gebouwencomplex in Grünau ligt bezaaid met uitwerpselen, lege flessen bier en goedkope sekt. Op verscheidene plekken hebben kampvuren gelaaid. Van sommige van de antieke lantarens is het bruine glas nog onbeschadigd. Door een van de ramen die niet zijn afgedekt met ijzeren platen, is een verroeste kroonluchter te zien. Alle toegangsdeuren zijn gebarricadeerd. Emma bekijkt of de constructies toegankelijk zijn via de kelderingang, maar ook die zijn slordig maar afdoende dichtgemetseld. Wanneer aan de voorkant van het gebouw een auto met een luide piep tot stilstand komt, houdt ze even in. Vals alarm – het blijken bouwvakkers die elders in de straat werken. 'Bang om te worden gepakt, ben ik niet. Ik maak me meer zorgen over het instortingsgevaar.'

## ZELF URBEXEN? LET HIER OP

Wie wel de locaties wil zien, maar geen halsbrekende toeren wil uithalen, kan het fotoboek *Verlassene Orte / Abandoned Berlin* van Ciarán Fahey aanschaffen. Deze ler houdt op [www.abandoned-berlin.com](http://www.abandoned-berlin.com) ook een blog bij met verlaten plekken, inclusief foto's en routebeschrijving.

Op de blog van Emma, [www.wattdoeninberlijn.nl](http://www.wattdoeninberlijn.nl), staan ook verslagen van haar avonturen in verlaten gebouwen. Op de site [www.bunker5001.com](http://www.bunker5001.com) kunt u een virtuele tour door de bunker van Erich Honecker krijgen.

Bereid u goed voor als u besluit zelf op pad te gaan. Doe schoenen met dikke zolen aan, zodat glasscherven u niet kunnen verwonden. Neem altijd een zaklamp en voldoende eten en drinken

mee, en ga nooit alleen.

Via go2know of de eigenaars van sommige gebouwen is het mogelijk om georganiseerde tours te boeken. Het op eigen houtje binnendringen van gebouwen wordt in algemeen niet bestraft, maar is wel illegaal en dus volledig op eigen risico. De gebouwen kunnen instorten, en er is kans dat u (verslaafde) daklozen of krakers tegen het lijf loopt. Andere urbexers zijn vaak goed benaderbaar.

Bij sommige gebouwen patrouilleren bewakers, soms met honden. Als u door hen wordt gepakt: ren niet weg, maar blijf aardig. Vaak wordt u dan naar de uitgang geëscorteerd, op voorwaarde dat u de gemaakte foto's uit uw camera verwijdert.

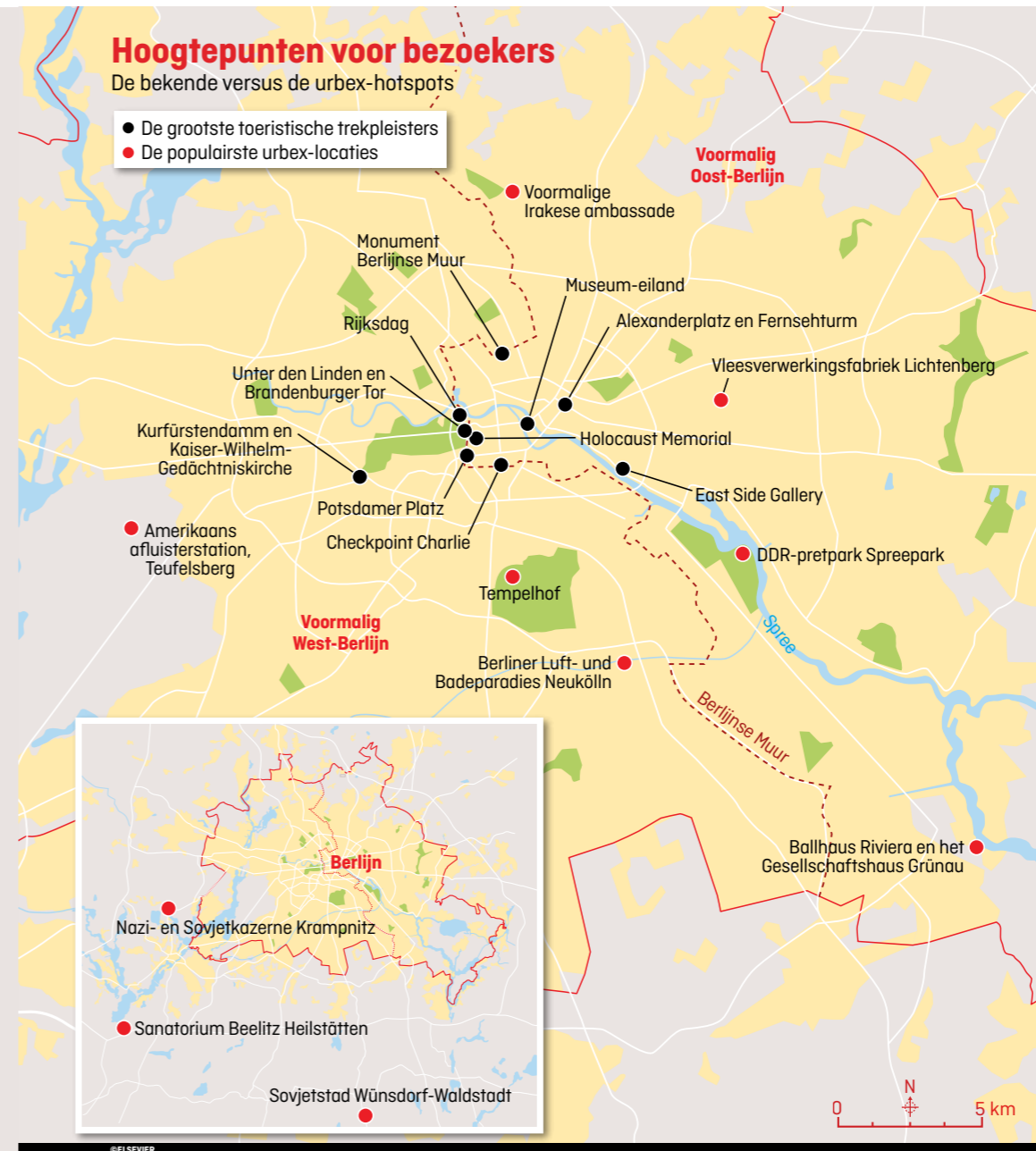
Via een opstapje op een betonnen leuning van een brede trap weet de Nederlandse het gebouw door een open kozijn op de eerste verdieping binnen te klimmen. Daar blijkt haar angst niet ongegrond. Delen van het dak zijn naar beneden gekomen en er zitten grote gaten in de vloer. Het bouwwerk ligt vol glasscherven, stukken hout, deuren, kozijnen en ander puin. Maar al in de tweede ruimte wacht de beloning voor de hachelijke onderneming: de metershoge balzaal van het Ballhaus Riviera en het Gesellschaftshaus Grünau, respectievelijk gebouwd in 1890 en 1898. 'Wat een lichtinval, het lijkt de Sint-Pieter wel!' roept Emma, terwijl ze de sluitertijd op maximaal zet en haar camera zo stabiel mogelijk op de rand van het houten podium zet.

Ondanks de afgesloten ramen vallen er lichtstralen in de verder donkere ruimte. Verf blad-

### Hoogtepunten voor bezoekers

De bekende versus de urbex-hotspots

- De grootste toeristische trekpleisters
- De populairste urbex-locaties



Verlaten Iraakse ambassade



Fliegerstation Berlin-Friedrichsfelde



Typemachine in Iraakse ambassade



Sanatorium Beelitz-Heilstätten

dert met grote schilfers van de muren en plafonds, maar de gipsen ornamenten hoger in de ruimte zijn ongeschonden. Sommige draperieën hangen nog, en in de hoeken van het vertrek zijn schrootjes van de dansvloer te ontwaren.

### Berlijnse Riviera

Dwalend met een zaklamp door de lege keukens, bars, kleedruimten, badkamers en slaapkamers blijkt dat krakers, dieven en kunstenaars vrij spel hebben. Her en der liggen smerige matrassen en stretchers, maar van de 'bewoners' geen spoor.

Op de grond het prachtigste tegelwerk, op de muren fraaie graffiti-kunstwerken en een constante strijd tussen antifascisten en neonazi's, die elkaar proberen af te troeven met graffiti-leuzen. *Nazi rein, Linke raus* (Nazi erin, links eruit) versus *Schiesst den Nazis in die Hoden, deut-*

*sches Blut auf deutschem Boden* (Schiet de nazi's in de ballen, Duits bloed op Duitse bodem) bijvoorbeeld. Achter de balzaal, in een ruimte zonder dak, groeit een metershoge boom tussen een berg puin. Ook de natuur krijgt ruim baan.

Emma begeeft zich naar de begane grond, waar ze belandt in een keuken waarin een deel van de inventaris is blijven staan. Ze stuit op een stapel opengesneden kabels waaruit het koper is verdwenen. 'Rotzakken!' mompelt ze verontwaardigd. Het houten trappenhuis aan de andere zijde van de keuken, zo hoog dat onduidelijk is waarheen het leidt, piept en kraakt bij elke stap. Zo luid, dat Emma besluit terug te keren naar het open kozijn waardoor ze naar binnen is geklommen. Terug in de tuin schiet ze nog een aantal foto's. Daarna weet ze door het gat in het bouwhek weer op openbaar terrein te komen. Een in het

wit gestoken bediende van een koffiehuis aan de overkant, Kaffee Liebig uit 1870, staat te turen, maar lijkt niet echt om de indringer te malen.

Het is niet moeilijk om je op deze plek een voorstelling te maken van hoe dagjesmensen en flierefluiters zich in de jaren twintig overdag op het terras vergaapten aan voorbijvarende bootjes en watersporters, en zich in de avond in de balzaal amuseerden met muziek, dans, drank en tabak.

Grünau was vanaf halverwege de negentiende eeuw befaamd wegens de vele watersportvoorzieningen en restaurants, biertuinen, clubs en balhuizen langs de oevers van de Dahme. Het Ballhaus en Gesellschaftshaus kenden hun hoogtijdagen in de eerste decennia van de twintigste eeuw, inclusief de nazi-jaren. Toen werd het complex beheerd door Kraft durch Freude, de vrijetijdsorganisatie van de nazi's.

De gebouwen overleefden de bombardementen en waren ook in de Duitse Democratische Republiek (DDR) geliefd, maar het mooiste was er toen al vanaf. Disco's namen de plaats in van dansavonden. Na de val van de Muur werd het complex gesloten en onteigend door de Treuhandanstalt, het agentschap dat verantwoordelijk was voor de privatisering van Oost-Duitse ondernemingen. Sindsdien waren er verscheidene projectontwikkelaars met plannen voor het terrein, maar daar komt maar niets van terecht.

### Radarkoepels

Een koffiehuis en verschillende roeiclubs zijn er nog wel en gezien het natuurschoon is de idylle van Grünau, zoals de Duitse schrijver Theodor Fontane (1819-1898) die in zijn *Wanderungen durch die Mark Brandenburg* beschreef, onaangestaan. Maar wie een glimp wil opvangen van de legendarische status die het stadsdeel ook op uitgaansgebied had, is aangewezen op *urban exploring*.

'Ik doe het vooral uit liefde voor geschiedenis,' zegt Emma. 'Anders dan in een aangeharkte omgeving zoals een museum, heb je het gevoel het verleden tot leven te zien komen. Ook voor het bekijken van *street art* dring ik verlaten gebouwen binnen. De spanning speelt natuurlijk een rol: dat je iets doet wat niemand weet en dat je misschien wel door de vloer zakt, maar het gaat niet om het inbreken zelf.'

Een van de bekendste urbex-bestemmingen is het afluisterstation op de Teufelsberg, gelegen in de bossen van Grunewald. Dat werd door de Amerikanen gebruikt om lidstaten van het Warschaupact te bespieden. Na de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991 verloor de locatie haar functie en oefenen de grote witte radarkoepels op de torens grote aantrekkingskracht uit op urbexers. Onder hen zijn niet alleen ruige twintigers, ook gezinnetjes komen met kinderwagen en al naar het terrein om er te picknicken. Al tijden

## 'Je hebt het gevoel dat je het verleden tot leven ziet komen'

is onduidelijk wat er gaat gebeuren met het afluisterstation. Het stadsbestuur heeft geen geld om er iets van te maken. Soms verschijnt er een bericht dat een investeerder zijn plannen gaat realiseren en het dan echt gedaan is met de urbex-avonturen. Voor een kleine vergoeding kunnen geïnteresseerden zo nu en dan mee op georganiseerde tours.

Een vergelijkbaar verhaal gaat op voor het Spreepark, een pretpark in Oost-Berlijn dat in 1969 opende en in 2001 failliet ging. Waar Oost-Duitse kinderen ooit kraaiden van plezier in de Spider en suikerspinnen kochten bij de snoepkraam, staat het reuzenrad er nu roerloos bij. Alleen als de wind hard genoeg blaast, komt het stalen gevaarte met een snerpend geluid een stukje in beweging. Her en der op het terrein slin-

geren kleurige, plastic dinosaurussen rond van enkele meters hoog. Van sommige ontbreekt het hoofd of de ledematen, andere sculpturen zijn heel. De karretjes en de baan van de achtbaan zijn er nog. Het *unheimliche* gevoel dat bezoekers op verlaten locaties bekruipt, lijkt nog sterker in het Spreepark.

### Voetafdrukken

Volgens Emma is de tijd van het 'echte' urbexen in Berlijn al voorbij. Sommige verlaten gebouwen zijn afgebroken, andere worden beveiligd door bewakers, honden, hoge hekken en alarmsystemen. Veel vastgoed ging na de *Wende* (de 'omwenteling' na 1989) voor een schijntje van de hand en daarom was er voor de eigenaren weinig urgentie om er direct wat mee te doen. Dat wil

niet zeggen dat zij hun bezittingen laten vandaliseren. Emma: 'Het idee van urbexen is dat je overal met je fikken vanaf blijft en alleen je voetafdrukken achterlaat en foto's maakt.' Wat dat betreft, is het hek van de dam. 'Op verlaten plekken komen ook veel maketels af, die er hun trek nemen, er hun behoefte doen en van alles slopen, er *raves* houden of meubels weghalen.' Veel locaties staan inmiddels op blogs. Niet alle urbexers zijn daar blij mee, want het zou de lol bederven en vandalisme in de hand werken.

Om de aftakeling te stoppen, richten verschillende bedrijfjes zich op een tussenvorm van *urban exploring*. De personen achter go2know bijvoorbeeld gaan op zoek naar verlaten panden en nemen contact op met de eigenaars. In ruil voor exclusieve toegang voor fototours, waarvoor ge-



**VERLATEN** Schloß Dammsmühle, het voormalige hoofdkwartier van de Stasi



**INDUSTRIE** Oude vleesfabriek in Oost-Berlijn is geliefd bij urbexers



**DINOSAURUS** De overblijfselen van pretpark Spreepark



**DDR-STIJL** Krampnitz-kazerne in stadsdeel Pankow



**GRAFFITI** Zwembad 'Blub' (Berliner Luft- und Badeparadies)

interesseerden een paar tientjes betalen, zorgt gozknaw dat er geen ongenodigde gasten op het terrein komen. Op die manier zijn het sanatorium Beelitz-Heilstätten en een Oost-Duitse vleesverwerkingsfabriek op legale manier toegankelijk. Daar is vaak meer te zien van de oorspronkelijke functies van de gebouwen. Zo staan in de fabriek een kegelbaan voor het personeel en kuipen waarin vlees werd behandeld.

### Ondergrondse bunker

Het verdwijnen van originele voorwerpen is precies waarom Hannes Hensel (1970), geboren West-Berlijner en oude rot in het urbexen, ook meent dat de hoogtijdagen van *urban exploring* in Berlijn achter de rug zijn: 'In de jaren vlak na de val van de Muur was Berlijn een wonderland voor avonturiers. Samen met een vriend ontdekte ik de lege S-Bahn-tunnels tussen Oost- en West-Berlijn, maar ook de militaire terreinen waar Russische soldaten nog een tijd de wacht hielden. We vroegen hun of we mochten rondkijken. Vaak stemden ze toe en gaven ze ons wodka en sigaretten cadeau. In Beelitz-Heilstätten ben ik geweest toen de ronde operatielampen nog werkten. Alles was intact.'

De rijzige Duitser geeft nu rondleidingen over het 12 hectare grote complex van de Honeckerbunker in de bossen van Wandlitz, ten noorden van Berlijn. In het geval dat de Koude Oorlog zou escaleren, kon vanuit de bunker heel Oost-Duitsland worden bestuurd. Van het bouwwerk, aangelegd onder het bewind van voormalig DDR-leider Erich Honecker en destijds gecamoufleerd als opslagterrein voor machinerie, wist naast de partijtop alleen een select clubje van de Staatssicherheitsdienst, de inlichtingendienst Stasi.

Na de Duitse eenwording in 1990 raakte het terrein in onbruik. In 2008 kreeg Hensel toestemming om drie maanden lang rondleidingen te geven als hij de bunker daarna weer tegen vandalen zou verzegelen. De openstelling was zo'n succes dat de Duitser zich sindsdien toelegt op de heropening van het perceel en de bunker als museumpark.

Nadat hij de toegangspoort van het complex heeft geopend, rijdt Hensel over een brede asfaltweg langs een aantal administratiegebouwen, een supermarktje, bewakingsgebouwen, werkplaatsen voor vrachtwagens, slaapgebouwen en een sportzaal: verlaten, maar relatief ongeschonden en voorzien van origineel DDR-interieur.

De Duitser parkeert zijn auto voor een wit administratief gebouw en zet de tocht te voet voort. Een groep reeën steekt de weg over. 'We willen met nieuwe beglazing en verfbeurten behouden wat er te zien is, maar het *urban exploring*-gevoel behouden. Niet alles hoeft aangeharkt.'

Bij een open strook tussen de bomen, waar vroeger een hoogspanningshek stond, wijst hij op een groene heuvel. Daaronder ligt de bunker



**RADARKOEPELS** Op de top van de Teufelsberg ligt het oude af luisterstation van de Amerikanen. Inmiddels trekt het naast avonturiers ook gewone dagjesmensen aan

## 'Berlijn was na de val van de Muur een wonderland voor avonturiers'

verscholen, onder zeker 6 meter aarde: 'Mount Erich'. Niemand komt er meer in, ook niet via de tunnel die er vanuit een van de kantoren naartoe loopt. Samen met een aantal andere vrijwilligers – Hensel verdient zijn geld met softwareontwikkeling – bewaakt hij het terrein.

Om het museumpark te openen, is 1,5 miljoen euro nodig. Crowdfunding liep op niets uit en niemand in de politiek wil zich sterk maken voor het project. Daarvoor is de Oost-Duitse geschiedenis te beladen. Een investeerder die bereid was het benodigde geld op tafel te leggen, overleed plotseling.

### Nep-kalasnjkovs

Hensel geeft niet op en weet precies waar hij het expositiegebouw, hotel en educatief centrum wil huisvesten. 'In het museumpark kunnen mensen ervaren hoe reëel de dreiging in de Koude Oorlog was. Ik zou het een goed idee vinden om bijvoorbeeld acteurs voor bewakers te laten spelen, compleet met uniforms en nepkalasnjkovs. Maar dat gaat veel Duitsers te ver.'

Dat het hem ernst is, blijkt als Hensel na de rondleiding naar een benedenwoning in het Berlijnse stadsdeel Wedding rijdt. Wanneer hij de deur opent, klinkt een doffe dreun. De woning is zo volgepropt met archiefmateriaal, grote chemische filters, communicatietechnologie en andere objecten uit de bunker die zijn bestemd voor het museumpark, dat het huis niet te betreden is zonder van alles omver te stoten.

Terug op de straten van Berlijn blijkt Hensels vastberadenheid ook uit zijn afscheidswaard: 'Tot bij de officiële opening!' **E**